

УДК 141.319.8:821.111-31.09(092)

ЛІМОНЧЕНКО Віра – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії, соціології та політології імені професора Валерія Скотного, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 24, вул. Івана Франка, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (limonchenko57@gmail.com).

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4770-7199>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.8>

Бібліографічний опис статті: Лімонченко, В. (2024). Роман Кадзуо Ішігуро «Не відпускай мене» як діагностика сучасної ситуації в освіті. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія», № 48, 117–131, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.8>*

РОМАН КАДЗУО ІШІГУРО «НЕ ВІДПУСКАЙ МЕНЕ» ЯК ДІАГНОСТИКА СУЧАСНОЇ СИТУАЦІЇ В ОСВІТІ

Анотація. *Мета роботи* – засобами філософської аналітики літературних творів здійснити розгляд домінантних тенденцій сучасної системи освіти. **Методологія.** У статті застосований метод культурологічно-антропологічного прочитання художньої літератури, коли текст виявляє суттєві для сучасної ситуації характеристики. **Методолого-теоретичною засадою** такого прочитання постає розуміння феномену мистецтва Теодором Адорно: пряме висловлювання тяжіє до ідеологічності і тому приховує істину, мистецтво не претендує на правдивість буквального зображення, але робить видимим і відчутним те, про що не можна говорити ясно й однозначно. **Наукова новизна.** Оскільки людина як істота культури не має від природи суто природних органів сприйняття і ці органи створюються у процесі культурно-історичного процесу, роман Кадзуо Ішігуро береться як специфічний орган людського сприйняття, що дозволяє чітко бачити, і у такому контексті він постає діагностикою ситуації у сучасній освіті. Художні образи роману працюють як поняття, схоплюючи предмет, що

розглядається, не в звично відомій емпіричній формі, але доводять його до граничного виміру. Це дозволяє віднести роман до жанру педагогічної антропології. **Висновки.** Якщо відійти від метафоричних образів роману і перейти на дисциплінарну мову філософії, то йдеться про те, що прагматично орієнтована освіта усуває все «зайве» – поезію, малювання, музику, залишаючи функціональне вирощування людського ресурсу. Це ставить проблему згубності утилітарно орієнтованої освіти, яка вписує людське життя у наявні тут і тепер установки, урізаючи його до засобу досягнення утилітарно-соціальних цілей і робить людину маріонеткою соціуму.

Ключові слова: роман Кадзуо Ішігуро «Не відпускай мене», освіта, антропологія, мистецтво.

LIMONCHENKO Vira – Doctor of Philosophical Sciences, Professor at the Department of Philosophy, Sociology and Political Science named after Valeriy Skotnyi, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (limonchenko 57@ gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4770-7199>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.8>

To cite this article: Limonchenko, V. (2024) Roman Kadzuo Ishiguro «Ne vidpuskai mene» yak diahnozyka suchasnoi sytuatsii v osviti [The novel “Don’t let me go” by Kazuo Ishiguro as a diagnosis of the current situation in education] *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya «Filosofia» – Human Studies. Series of “Philosophy”: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, № 48, 117–131, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.48.8>*

THE NOVEL “DON’T LET ME GO” BY KAZUO ISHIGURO AS A DIAGNOSIS OF THE CURRENT SITUATION IN EDUCATION

Summary. The purpose of the work – by means of philosophical analytics of literary works to consider the dominant tendencies of the modern education system. **Methodology.** The article uses the method of cultural and anthropological reading of fiction

*when the text reveals significant characteristics of the current situation. The methodological and theoretical basis of such reading is the understanding of the phenomenon of art Theodor Adorno: direct expression tends to ideology and therefore hides the truth, art does not claim the truth of the literal image but makes it visible and noticeable what cannot be said clearly and unambiguously. **Scientific novelty.** Since man as a creature of culture does not have purely natural organs of perception and these organs are created in the process of the cultural and historical process. Roman Kadzuo Ishiguro is taken as a specific organ of human perception, which allows to see clearly in such a context, it is diagnosed with a situation in modern education. The artistic images of the novel work as a concept, grasping the subject under consideration, not in the famous empirical form, but bringing it to the marginal dimension. This allows the novel to be attributed to the genre of pedagogical anthropology. **Conclusions.** If you move away from the metaphorical images of the novel and move to the disciplinary language of philosophy, then it is that pragmatically oriented education eliminates everything “unnecessary” – poetry, drawing, music, leaving the functional cultivation of human resources. This sets the problem of the loss of utilitarian-oriented education, which enforces human life in the available installations here and now, cutting it into the means of achieving utilitarian and social purposes and making a person a puppet of society.*

Key words: Novel “Never Let Me Go” by Kazuo Ishiguro, education, anthropology, art.

Постановка проблеми. Актуальність запропонованої теми вимальовується на перетині двох проблем: по-перше, нагальна потреба осмислення ситуації в освіті засобами філософського дискурсу, причому це проблема не однієї окремо взятої території, але поставлена вона у світовому глобальному контексті, про що свідчать численні публікації книг та статей, серед яких згадаю англійський випуск журналу, спеціально присвяченого цій темі (Bakhurst, 2020; Kern, 2020; Mertel, 2020; Pritchard, 2020), та по-друге, що не менш важливо, знаходження засобів та способів для діагностики цієї ситуації. Справа не так у тому, що понятійно-дискурсивні основи професійно-академічної філософії застаріли – міркувань на цю

тему починаючи з XIX століття було дуже багато, як у відкритому характері філософського дискурсу, що співвіднесено з відкритістю та незавершеністю людського буття, внаслідок чого людські спосіб і образ життя постають не готовими і наочними, але культивуються в особливому просторі, яким є освіта. І тут вимальовується новий поворот теми, пов'язаний з осмисленням ролі нових технологій, і ця тема особливо загострена для споживацького суспільства, яким певною значною мірою є сучасний світ.

Мета дослідження – засобами філософської аналітики літературних творів здійснити розгляд домінантних тенденцій сучасної системи освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для нашого часу характерна загострена увага до феномену освіти, у контексті цього дослідження значущі не так методично-дидактичні розробки, скільки спроби осмислити освіту засобами філософського дискурсу, що характерно і для українського інтелектуального простору (Возняк, 2021; Ліпін, 2018; Voznyak, Lipin, 2020), і для світового (Bakhurst, 2020; Kern, 2020; Mertel, 2020; Pritchard, 2020; Vlieghe, Zamojski, 2019; Aldridge, 2019; Timmermann, Korsgaard, Aldinger, 2018). Центр уваги цих дослідників зосереджений на антропологічному, а не професійному вимірі освіти, коли вона постає свідомо-цілеспрямованим вибудовуванням людського у людині, але проблема у тому, що при цьому відбуваються такі трансформації, які постають як маніпулятивні технології, що характерне для споживацького суспільства, орієнтованого на зручність. Феномен освіти розглядається у світлі як звичних для філософії проблем, таких як свобода (Timmermann, Aldinger, 2018, Rödl, 2020), мислення (Bakhurst, 2020; Mertel, 2020), етика (Bakhurst, 2020; Pritchard, 2020), так і нехарактерних для наукового дискурсу координатах любові до світу (Vlieghe, Zamojski, 2019), любовного трикутника (Aldridge, 2019). Характерна для філософії установка на постановку будь-якої проблеми у граничних межах буття і небуття вдало розробляється засобами мистецтва, що і робить К. Ішігуро, творчість якого відзначена Нобелівською премією 2017 року з формулюванням: «У романах великої емоційної сили розкрив

безодню, що таїться під нашим ілюзорним почуттям зв'язку зі світом» (Press release). Його творчість розглядається у літературній і кінематографічній критиці як діагностика майбутнього (Jenkins, 2010; Gross, 2021; Harvey, 2021): вказується, що під виглядом науково-фантастичних притч розробляються соціальні питання гострого звучання – що значить бути людиною у світі жорсткої ієрархії привілейованих переможців і тих, хто служить їм у якості підсобного засобу. Роман «Не відпускай мене» за сюжетним змістом розгортається як фентезі, але смисловий зміст дає підстави прочитувати його як роздуми на тему сучасної освіти.

Виклад основного матеріалу. Тема антропологічного виміру освіти надзвичайно значуща і вона неодноразово захоплювала мене, будучи сформульованою в різних поворотах. Специфічний поворот вона має у зверненні до феномену мистецтва, зрозумілого і взятого як ресурс практичного виміру життя, що так характерно для наших днів: все має виправдати себе як засіб служіння прийнятому у соціумі вектору руху, і це є досить проблематичним способом існування для таких культурно-історичних феноменів і суспільних сфер, які за своєю природою мають справу не стільки зі світом об'єктивної предметності та самозрозумілої значущості, скільки з простором ефемерного існування, звично іменованого духовним життям, який неминуче вислизає з різноманітних спроб чіткої фіксації, внаслідок чого виникає методологічний принцип «Про те, про що не можна сказати, треба мовчати» (Вітгенштайн, 1995, с. 85). Цю знамениту тезу часто використовують як обвинувальний аргумент проти зухвалих спроб говорити про те, що виходить за межі світу як сукупність фактів (Вітгенштайн, 1995, с. 24–25), але Вітгенштайн сам наводить зовсім іншу основу, кажучи, що є і невисловлюване, що показує себе (Вітгенштайн, 1995, с. 85). Він цілком доречно називає його містичним, точно дотримуючись етимології: термін «містика» походить від грецького дієслова «*μυειν*» – «тримати закритим рот», що є принципом будь-яких езотеричних учень. Більшість дослідників пов'язують з містикою релігійну практику, яка має на меті безпосереднє злиття з Абсолютом – містик не приймає видимий світ на

віру і відкриває свій шлях до світу істинного. Містик ставить завдання замінити концептуальні схеми своїм досвідом – не знати, але бути. Містика керована вольовим устремлінням від себе до Іншого, це відмова від «привласнення» у віддачі себе Іншому. Варто зауважити, що роман Ішігуро у сюжетно-смісловому вимірі рухається саме з цієї проблеми віддачі себе, причому у буквальному смислі.

Звично відносити феномен містики до релігійних форм свідомості, але зауважується, що це не меншою мірою фіксує специфіку мистецтва. Відразу слід згадати Адорно, рух думки якого реалізується у руслі діалектики, але водночас позначений іронічно-трагічним скепсисом щодо раціональності теорії – на відміну від чистих теоретичних форм мистецтво постає тим, що існує діалектично, але без понятійної монологічності. За Адорно (2002) художній твір набуває буття якогось другого порядку (Адорно, 2002, с. 11), отже, конститутивною для мистецтва виступає інакшість, тому художні твори, наче «безвіконні монади, ‘зображують’ те, чим вони не є» (Адорно, 2002, с. 15). Природа мистецтва схоплюється типово діалектичними формулюваннями, які для здорового глузду абсурдні: завдяки організації мистецькі твори стають чимось більшим, ніж вони є. Мистецтво оманливо-ілюзорне не тому, що є витвором уяви, а внаслідок свого особливого відношення до істини. Адорно говорить парадоксами: «Істина дискурсивного пізнання неприхована, і тому дискурсивне пізнання не має її; пізнання, що є мистецтвом, має її, але як те, що несумірне мистецтву. Художні твори завдяки свободі суб’єкта в них менш суб’єктивні, ніж дискурсивне пізнання» (Адорно, 2002, с. 174).

Очевидними є гегелівські конотації: мистецтво є чуттєвою маніфестацією Абсолютної Ідеї, воно виводить у простір видимого такі смисли буття, які невидимі поза ним. Якщо повернутися до Вітгенштайна, то мистецтво робить видимим і відчутним те, про що не можна говорити ясно й однозначно. І тому можна говорити про мистецтво як мову реальності, яка виступає за межі фізичного світу. Отже, мистецтво постає специфічною мовою, яка вловлює та говорить про реальний світ, але в його особливому модусі – надає чуттєве існування наддосвідному та метафізичному.

Людина як особлива буттєва форма, народжуючись як природна істота, надалі виходить із тотального відання природи і формує особливий світ – світ людських предметів, що мають не природне, але культурно-історичне походження, оскільки і сама людина залучена до цього становлення – вона творить саму себе і тому всі її сутнісні сили – розум, воля, почуття – підлягають особливій культивуванню, а не просто дані природою. С. Рьодль (Rödl, 2020) висловлюється прямолінійно: «Людське життя не має природи від природи. У нього немає готової природи» (Rödl, 2020, р. 292). Мистецтво постає способом культивування в людині таких здатностей і здібностей, яких вона не мала до цього. Воно постає розкритою книгою людської спроможності чуттєво сприймати надчуттєве. У романі Ішігуро один з героїв напряду проговорює таке розуміння мистецтва, говорячи, що «всі наші роботи – малюнки, поезія, всі ці штуки, мовляв, проявляють наш внутрішній світ. <...> проявляють наші душі» (Ішігуро, 2016). Правда, це висловлюється як припущення, яке надалі повертає проблему у дещо інший бік – соціальні інституції сумніваються у самому існуванні душі, визнання якої ускладнює функціонування. Це привертає увагу філософів до мистецтва, яке починає виконувати роль емпіричної бази для філософії, тобто того ґрунту, з якого можливе здійснення філософського акту. Мистецтво підтверджує можливість інших світів, принаймні інших вимірів світу.

Для художньої літератури наших днів характерний особливий жанр, який звично називають фентезі, але це не стільки вигаданий простір, в якому рятуються від повсякденного остогидлого реального світу, скільки набуття органу, що дозволяє чітко бачити. Саме у такому контексті прочитання роману Кадзуо Ішігуро постає діагностикою ситуації у сучасній освіті. Тобто не варто читати роман як фентезійну антиутопію на тему постгуманізму – притчевий характер роману очевидний, понад те, художні образи роману працюють як поняття, схоплюючи предмет, що розглядається, не в звично відомій емпіричній формі, але доводять його до граничного виміру, тому мова не про деяке технічно оснащене майбутнє, в якому для потреб медицини вирощують клонів, але про звичайних людей, які живуть сьогодні

і проживають своє життя в болісних спробах осмислення свого призначення. Цілком можливо віднести роман до жанру педагогічної антропології.

Частини роману відповідають віковим періодам людського життя – дитинство, наповнене діяльним натхненним творенням, але й тривожним незнанням себе, передчуттям відриву від реального великого світу; юність з її свободою наданості самій собі в очікуванні виконання призначення свого життя і доросле життя, сповнене пам'яті про минуле, і проходить воно як служіння у віддачі себе. Я думаю, що більшість читачів розпочинають роман зі знанням того, що центральні персонажі – це штучно створені істоти і вони позбавлені сприйняття таємничого незнання щодо витоків того, що відбувається. Моє перше прочитання було незайманим і опис життя в інтернаті для дітей з їхніми заняттями, дружбою, хвилюваннями сприймався як звичайний роман виховання. Згодом я дізналася, що виявляється Ішігуро називає Шарлотту Бронте, автора романів «Джейн Ейр» та «Містечко», як автора, що справив на нього сильний вплив. Причому особливу роль грає те, що герої відірвані від своєї породжувальної підстави – у їхньому житті немає батьків, центральні персонажі самотні, тобто їм самим належить вибудовувати своє життя за умов, заданих їм суспільством. І цей момент у Ішігуро доведено до межі: у романах виховання найчастіше діти вийняті з батьківського теплого світу і перебувають у хресних, родичів або у притулках-інтернатах, Кеті, Рут і Томмі батьків не мають взагалі, вони вирощені суспільством з певною метою, що урізає їхнє життя до функціонального служіння – бути донором для інших, які скористаються ними як засобом. Жорстку прямолінійну функціональність життєвого шляху героїв не варто читати як елемент антиутопії, на мій погляд, це гранично твереза фіксація того, як протікає життя людини, у якому завжди більше втрачених можливостей і згуб, що не усвідомлюється ясно і чітко і тим не менш кожен крок і вибір чогось у людському житті постає «ввіймкою» (так у романі названо операції з вилучення органу): людина віддає себе у служіння чомусь, витрачаючи своє життя і найчастіше упускаючи найголовніше. Що ж постає цим найголовнішим

остаточно не названо – згадуються мистецтво (чим наповнене дитяче життя в Хейлшемі) і любов, що потрапляє до центру уваги в другій частині, коли стає ясним і неминучим завершення життєвого шляху і виникає невиразна, нічим не обґрунтована надія, що справжнє кохання може відтермінувати неминучу смерть.

Неминуча смерть – зовсім не особлива трагічна нота життя клонів, адже перед нею стоїть кожна людина, й осмислення цієї загадки відомо нам з найдавніших переказів та текстів. Я думаю, жоден викладач філософії не проходив повз визначення філософії як приготування до смерті – зовсім не треба бути клоном, щоб твоє життя набуло завершення у служінні чомусь. Тут потрібно зупинитися, оскільки це зовсім не привід для прямолінійного ствердження домінанти смерті, що вселяє жах. Серед відгуків на роман Ішігуро (який обговорювався у студентському мистецтвознавчому гуртку) я почула своєрідну інтерпретацію роману, названого страшною, ніжною, доброю, дивною, безжальною книгою про те, що смерті немає, смерть – це така звичайна, щоденна, природна штука, особливо коли вона повільна і невідворотна. Ці слова прямо співзвучні зі словами Юрія Живаго зі знаменитого роману Пастернака, які звучать як звернення до кожної людини: люди побоюються, чи воскреснуть вони, але вони вже воскресли, коли народилися, і цього не помітили.

І це має пряме відношення до основної теми системи освіти – справа не в здобутті професії, що дозволяє своїм діянням отримувати кошти для життя, але в усвідомленні самого себе як включеного в єдиний простір життя, коли весь час те саме неосязно тотожне життя наповнює всесвіт і щогодини оновлюється в незліченних поєднаннях та перетвореннях. І входження у це єдине життя відбувається через браму дитинства, сповненого різними можливостями, у романі звучить фраза, яка є варіантом відповіді на загадку смерті:

Ми були здатні щось вам дати, подарувати те, чого і сьогодні у вас ніхто не відбере, але ми могли це винятково тоді, коли оберігали вас. Гейлшем не був би Гейлшемом, якби ми цього не робили. Гаразд, іноді це означало, що ми від вас дещо приховували, брехали вам. Так, ми часто вас обманювали.

Думаю, це можна й так назвати. Але ми оберегали вас усі ті роки і дали вам дитинство. <...> Погляньте-но тепер на себе! Я вами так пишаюсь. Ви збудували свої життя на підставі того, що ми вам подарували. Ви не стали б такими, якими є сьогодні, якби ми вас не захищали. Ви не розчинялись би у навчанні, не втрачали б себе у малюванні і письмі. Як би ви могли робити це, якби знали, що на вас чекає? Ви сказали б, що це не має сенсу, і хіба ми могли б із вами сперечатись? (Ішігуро, 2016).

І ці слова мають особливий сенс: на поверхні бачимо сенс народження дітей, але слід згадати, що Кеті і Рут не стануть мамами ніколи, але їхнє дитинство, що живе в них, присутнє в них, є тим, що ніхто не може забрати. Так говорить Мадам у розмові з Кеті та Томмі, які намагаються осмислити своє життя. І далі відбувається перехід до проблеми, яку вважають центральною темою всієї творчості Ішігуро. І Кеті, і Мадам згадують, як ще в інтернаті Мадам побачила Кеті, яка танцювала з ніжно притиснутою подушкою під пісню зі словами «Мое серденько, не відпуская мене...». Кеті каже, що вона представляла жінку, що ніжно притискає дитину зі словами «О, дитинко, дитино, не відпуская мене»: жінка ціле життя страшенно хотіла мати дітей, але їй сказали, що вона ніколи не зможе народити, але стається диво, і в жінки з'являється дитя, і вона дуже щаслива, але також боїться чогось поганого, боїться, що дитина захворіє або що її від жінки заберуть. Мадам перевела ситуацію в інший реєстр:

Страшенно цікаво. Але я й тоді не вміла читати думок. Я ридала зовсім з іншої причини. Того дня, коли я спостерігала, як ти танцюєш, я бачила дещо інше. Бачила, як надходить новий світ. Більш розвинений, продуктивний, так. У ньому було більше ліків від давніх захворювань. Це чудово. Але це жорстокий, немилосердний світ. І я бачила маленьку дівчинку з міцно заплющеними очима, вона притискала до грудей світ минулого і знала в душі, що світ цей неможливо вберегти, вона пригорнула його до себе і благала не відпускати її. Ось що я бачила. Я знаю, що ти робила не це. Але я бачила таке, і в мене стискалось серце. І я так і не змогла цього забути (Ішігуро, 2016).

Якщо поставити ці слова у контекст ситуації в освіті, тобто пов'язати з ними завдання, які стоять перед освітою, можна говорити про завдання відтворення наступності, продовження життя через людські відносини. Мій чоловік любить згадувати ситуацію на одній із конференцій, коли Ж.М. Абдільдін терпляче вислуховував виступи студентів у той час, як багато іменитих професорів залишали аудиторію. І у відповідь на запитання, чому він так уважно слухає студентів, Жабайхан Мубарак-ович сказав, що йому небайдуже, хто прийде після нього. Як пам'ятаємо, трагічна дія «Гамлета» розгортається у ситуації, коли «порвалася нитка часів». Ситуація, яку описує Ішігуро в романі, сповнена тривоги – Мадам задається питанням – хто знає, що чекає на тих, хто прийде після вас: за сюжетом перемогли прагматики, які прибрали з виховання все «зайве» – поезію, малювання, музику, залишилося функціональне вирощування матеріалу.

І це прочитується як сумний діагноз сучасної ситуації освіти, що констатує Ханна Арендт ще у 1954 році, говорячи про американську освіту, але з тих далеких часів ці принципи охопили й інші території. Вона називає як «лікувальний» засіб відділення сфери освіти від публічного простору, що, на перший погляд, є парадоксальним і навіть утопічним, але цим вона вказує на те, що освіта не має бути виконавцем соціального замовлення і ринкового запиту, внаслідок чого відбувається перекис у сферу публічності і втечу від самого себе.

Освіта не повинна повністю визначатись тим місцем, яке вона як соціальний інститут посідає у суспільстві. У такому ракурсі вона не має місця, йдеться про освіту як «острів утопії». Інакше висловлюючись, місце освіти визначається не соціальним середовищем, а ставленням до світу. Авторитет вчителя не відокремимо від його відповідальності за світ, у який він вводить дитину, який він показує дитині (Voznyak, Lipin, 2020, p. 101–102).

Висновки. Якщо відійти від метафоричних образів роману і перейти на дисциплінарну мову філософії, то слід порушити проблему згубності утилітарно орієнтованої освіти, яка вписує людське життя у наявні тут і тепер установки, урізаючи

її до засобу досягнення утилітарно-соціальних цілей. Утилітарний прагматизм як визначальний вектор сучасної освіти усуває найчудовіші речі, які можливі для людини, і робить її маріонеткою соціуму, що конститує навіть найінтимніші сфери її бажань і мрій. Ханна Арендт (2002) своєрідно визначає сутність освіти, говорячи, що «суттю проблеми виховання є народжуваність, той факт, що людські істоти народжуються на світ» (Арендт, 2002, с. 182). С. Рьодль (Rödl, 2020) наполягає, що викладання і навчання – це не просто зв'язок людини з людиною, але це спосіб, за посередництвом якого відбувається становлення людини (Rödl, 2020, р. 303). І далі іронічно додає, що назва університету – це не торгова марка, але принцип самовизначення (Rödl, 2020, р. 303), який має відношення до прищестя людини. Одна з важливих цілей, що є наскрізною для всієї системи освіти, – вміти виробити дистанцію стосовно нестримного споживання, набути здатність споглядання як включеності у світ не за допомогою переробки і поглинання його, але залученого до нього цілісною присутністю. І це те, що вирощуються живописом, літературою, музикою і філософією, і що важливо, у їх класичних формах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адорно Т. Теорія естетики. Київ : Основи, 2002. 518 с.
2. Арендт Х. Криза виховання й освіти. *Між минулим і майбутнім*. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2002. С. 181–204.
3. Вітгенштайн Л. *Tractatus Logico-Philosophicus*. Філософські дослідження. Київ : Основи, 1995. С. 22–86.
4. Возняк В. Значення класичної діалектики для педагогіки. *Людинознавчі студії* : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія». 2021. № 42. С. 87–103. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.42.6>.
5. Ішігуро К. Не відпускай мене. Львів : Видавництво Старого Лева, 2016. 376 с. URL: <http://flibusta.site/b/621309/read> (дата звернення: 07.03.2024).
6. Ліпін М.В. Освіта в модифікаціях сучасного світу. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 340 с.
7. Aldridge D. Education's Love Triangle. *Journal of Philosophy of Education*. 2019. Volume 53, Issue 3. *Special Issue: Love and Desire in Education*. P. 531–546. doi: <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12373>.

8. Bakhurst D. Teaching and Learning: Epistemic, Metaphysical and Ethical Dimensions – Introduction. *Journal of Philosophy of Education*. 2020. Vol. 54. No. 2. P. 255–267. doi: <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12418>.

9. Jenkins M. In A Dystopian Britain, Teens Grope Toward A Future. September 14, 2010. URL: <https://www.npr.org/2010/09/14/129838461/in-a-dystopian-britain-teens-grope-toward-a-future> (дата звернення: 03.03.2024).

10. Kern A. Human Life, Rationality and Education. *Journal of Philosophy of Education*. 2020. Vol. 54. No. 2. P. 268–289. doi: <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12412>.

11. Mertel K.C. M. Heidegger, Technology and Education. *Journal of Philosophy of Education*. 2020. № 54 (2). P. 467–486. doi: <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12419>

12. Press release. NobelPrize.org. Nobel Prize Outreach AB 2024. Wed. 6 Mar 2024. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2017/press-release/> (дата звернення: 03.03.2024).

13. Pritchard D. Educating for Intellectual Humility and Conviction. *Journal of Philosophy of Education*. 2020. № 54 (2). P. 398–409. doi: <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12422>.

14. Rödl S. Teaching, Freedom and the Human Individual. *Journal of Philosophy of Education*. 2020. № 54 (2). P. 290–304. doi: <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12415>

15. Timmermann M., Korsgaard M., Aldinger M. The Educator’s Diary: Arendt and Kierkegaard on Progressivism and the Educational Relation. *Educational Theory*. Volume 68, Issue 4–5. August/October. 2018. P. 381–583. doi: <https://doi.org/10.1111/edth.12325>.

16. Vlieghe J., Zamojski P. Out of Love for Some-Thing: An Ontological Exploration of the Roots of Teaching with Arendt, Badiou and Scheler. *Journal of Philosophy of Education*. 2019. Volume 53, Issue 3. Special Issue: *Love and Desire in Education*. P. 518–530. doi: <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12375>.

17. Voznyak V.S., Lipin N.V. Education like breach between past and future. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, 2020, No. 17. P. 98–109. doi: <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i17.206722>.

REFERENCES

1. Adorno, T. (2002). *Teoriya yestetiki [Theory of aesthetics]*. Kyiv: Osnovi [in Ukrainian].

2. Arendt, Kh. (2002). *Kriza vikhovannya y osviti [The Crisis in Education]*. *Mizh minulim i maibutnim – Between the past and the future*. (181–204). Kyiv: DUKh I LITERA [in Ukrainian].

3. Vitgenshtain, L. (1995). *Tractatus Logiko-Philosophicus*. [Tractatus Logiko-Philosophicus]. *Filosofski doslidzhennya – Philosophical studies*. (22–86). Kyiv: Osnovi [in Ukrainian].

4. Voznyak, V. (2021). Znachennya klasichnoyi dialektiki dlya pedagogiki [The value of classical dialectics for pedagogy]. *Lyudinoznavchi studii: zbirnik naukovikh prats Drogobitskogo derzhavnogo pedagogichnogo universitetu imeni Ivana Franka. Seriya «Filosofiya» – Studies in the humanities: a collection of scientific works of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University. Series “Philosophy”*, 42, 87–103. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.42.6> [in Ukrainian].

5. Ishiruro, K. (2016). Ne vidpuskai mene [Never Let Me Go]. Lviv: Vidavnistvo Starogo Leva. Retrieved from: <http://flibusta.site/b/621309/read> (Last accessed: 07.03.2024) [in Ukrainian].

6. Lipin, M.V. (2018). Osvita v modifikatsiyakh suchasnogo svitu [Education in the modifications of the modern world]. Kyiv: Kyiv. nats. torg.-ekon. un-t [in Ukrainian].

7. Aldridge, D. (2019). Education’s Love Triangle. *Journal of Philosophy of Education*, 53, 3, Special Issue: *Love and Desire in Education*, 531–546. doi: <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12373>

8. Bakhurst, D. (2020). Teaching and Learning: Epistemic, Metaphysical and Ethical Dimensions – Introduction. *Journal of Philosophy of Education*, 54, 2, 255–267. doi: <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12418>

9. Jenkins, M. (2010). In A Dystopian Britain, Teens Grope Toward A Future. September 14. Retrieved from: <https://www.npr.org/2010/09/14/129838461/in-a-dystopian-britain-teens-grope-toward-a-future> (Last accessed: 03.03.2024).

10. Kern, A. (2020). Human Life, Rationality and Education. *Journal of Philosophy of Education*, 54, 2, 268–289. doi: <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12412>

11. Mertel, K.C. (2020). M. Heidegger, Technology and Education. *Journal of Philosophy of Education*, 54, 2, 467–486. doi: <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12419>

12. Press release. NobelPrize.org. Nobel Prize Outreach AB 2024. Wed. 6 Mar 2024. Retrieved from: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2017/press-release/> (Last accessed: 3.03.2024).

13. Pritchard, D. (2020). Educating for Intellectual Humility and Conviction. *Journal of Philosophy of Education*, 54, 2, 398–409. doi: <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12422>

14. Rödl, S. (2020). Teaching, Freedom and the Human Individual. *Journal of Philosophy of Education*, 54, 2, 290–304. doi: <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12415>

15. Timmermann, M., Korsgaard, M., Aldinger, M. (2018). The Educator’s Diary: Arendt and Kierkegaard on Progressivism and the Educational Relation. *Educational Theory*, 68, 4–5. August/October, 381–583. doi: <https://doi.org/10.1111/edth.12325>.

16. Vlieghe, J., Zamojski, P. (2019). Out of Love for Some-Thing: An Ontological Exploration of the Roots of Teaching with Arendt, Badiou and Scheler.

Journal of Philosophy of Education, 53, 3 Special Issue: *Love and Desire in Education*, 518–530. doi: <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12375>.

17. Voznyak, V.S., Lipin, N.V. (2020). Education like breach between past and future. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, 17, 98–109. doi: <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i17.206722>.